

тощо)... Із збірників не видно, як здійснювалися ці постанови, рішення»¹³. В окремих збірниках («Борьба за Великий Октябрь на Николаевщине» та ін.) у спеціальних розділах вміщено твори В.Леніна. «Враховуючи те, що в подібних збірниках немає змоги вмістити навіть основні документи, ... публікація їх у місцевих збірниках не викликається необхідністю. Тим більше, що відбір цих документів носить непродуманий, випадковий характер»¹⁴. Отже, збірники розкривають історичні події часів революційних змагань (1917-1920 рр.) далеко не повно.

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що у виданнях архівних установ України практично не відображено діяльності П.П.Скоропадського. Історія Гетьманату представлена однобічно, виключно з негативного боку. Це, насамперед, пов'язано з тим, що хоча після XX з'їзду КПРС і можна було публікувати документи різноманітної тематики, не тільки урядові, основними темами публікацій, у тому числі збірників, лишилися, як і раніше, історія радянського суспільства, робітничого класу, колективізації, культурне будівництво, історія промисловості, подій Великої Вітчизняної війни та ін. Тодішня ідеологія вимагала якомога повнішого висвітлення історії України лише з огляду на здобутки Радянської влади, приховуючи інші сторони історії українського народу. Але все ще попереду, і хочеться вірити, що ми ще побачимо збірник архівних документів, присвячених П.П.Скоропадському.

¹ ЦДАВО України, ф.14, оп.2, спр.1326, арк.18.

² Хроника историко-революционных событий на Черкащине. 1917-1920. — Черкаси, 1987; Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов. — Сумы, 1957; Победа Советской власти на Херсонщине. — Херсон, 1957; Октябрь в Екатеринославле. — Днепропетровский, 1957; За власть Советов. — Запорожье, 1957; Борьба за Советскую власть в Крыму. — Симферополь, 1961; Гражданская война на Украине. — Т.3. — К., 1967; Победа радянської влади на Україні. — К., 1947; Борьба за власть рад на Сисаветтралщини. — Кировоград, 1957; Борьба за власть Советов на Киевщине. — К., 1957; Борьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917-1939. — К., 1979.

³ Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад. — Черкаси, 1957; Революційна боротьба на Тернопільщині. 1917-1939. — Тернопіль, 1959; До історії боротьби трудящих за встановлення радянської влади на Ровенщині в 1917-1920 рр. — Рівне, 1957; Чернігівщина в голи гражданской войны 1919-1920. — К., 1975; Николаевщина в голи иностранной военной интервенции и гражданской войны. — Херсон, 1962; В огне гражданской войны 1918 — ноябрь 1920. — Одеса, 1962; Борьба трудящихся Волыни за власть Советов. — Житомир, 1957.

⁴ Революційна боротьба на Тернопільщині. 1917-1939. — Тернопіль, 1959. — док. №12. — С.27.

⁵ Чернігівщина в голи гражданской войны 1919-1920. — К., 1975. — С.290; До історії боротьби трудящих за встановлення радянської влади на Ровенщині в 1917-1920 рр. — Рівне, 1957. — С.26.

⁶ Глинський М. Документи про революційну боротьбу на Тернопіль-

щині. — Науково-інформаційний бюлетень. — 1960. — №5(43). — С.82.

⁷ Пилипенко Ю. Збірник документів та матеріалів «Трудящі Черкащини в боротьбі за владу рад. 1917-1920.» — Науково-інформаційний бюлетень. — 1958. — №1(31). — С.96.

⁸ Борьба трудящихся Черниговщины за власть советов. — Чернігів, 1957; Харьковщина в период гражданской войны и иностранной интервенции. 1918-1920. — Харьков, 1973; Подія в роки громадянської війни. — Вінниця, 1959; Киевщина в голи гражданской войны и иностранной военной интервенции. 1918-1920. — К., 1962; Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти. 1917-1920. — Полтава, 1957; Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни. — К., 1962; Гражданская война на Екатеринославщине. — Днепропетровский, 1968; Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни. — К., 1957; Гражданская война на Украине. — Т.1. — К., 1967.

⁹ Мищенко А.З. Висвітлення історії радянського суспільства у публікаціях ЦДАЖР УРСР // Третя республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. — К., 1968. — С.224-225.

¹⁰ Гражданская война на Украине. — Т.1. — К., 1967. — С.148, 152-153, 166-167, 221-222, 250.

¹¹ Гражданская война на Украине. — Т.1. — К., 1967. — С.132.

¹² П.Скоропадський. Спогади. — Київ-Філадельфія. — 1995. — С.11-32.

¹³ ЦДАВО України, ф.14, оп.2, спр.1326, арк.24.

¹⁴ ЦДАВО України, ф.14, оп.2, спр.1326, арк.25.

С. Гнатюк

Українська зарубіжна історіографія про державний переворот 29 квітня 1918 р.

Для української міжвоєнної (1918-1939) зарубіжної історіографії визвольних змагань (і, зокрема, історії Української Держави), яка складалася на еміграції в умовах гострих ідейних суперечок, характерні суб'єктивізм і, навіть, поларність оцінок та висновків. В контексті проблематики історії Гетьманату дослідників можна поділити лише на дві групи: його прибічників та ворогів. Ідейно-політичний фактор тут безумовно переважає і це значно знижує науковий рівень переважної більшості робіт. Достатня джерельно-фактична база, належний науковий рівень відзначають лише деякі дослідження. Всі ці суттєві фактори необхідно враховувати, вивчаючи історіографію міжвоєнного періоду.

У зв'язку з питанням причин квітневого перевороту 1918 р. в літературі 20-30 рр., як правило, вказується на глибину кризи політики Центральної Ради і на її принципову нездатність керувати країною. Це, вважають дослідники, призвело до ізоляції уряду в суспільстві, з одного боку, і до дуже серйозних конфліктів з командуванням союзних військ — з іншого. Однак, визнаючи ці два чинники за головні в процесі зміни влади, автори не завжди враховують їх органічний взаємозв'язок, віддаючи перевагу одному з них над іншим. Так, І.Крип'якевич зводить події 28-29 квітня до звичайного «пуча німецької солдатески», наголосуючи, що «гетьманський переворот не мав характеру стихійного прориву, спровокованого безпорадністю Центральної Ради народної енергії». При цьому не наводиться жодного факту чи документу. Протилежністю цій позиції є точка зору О.Т. Автор вважає, що «державний переворот викликали великі земельні власники та багаті селяни» і не вважає суттєвою роль іноземних військ. Зауважимо, що така трактовка, на противагу попередній, має на увазі широкий опозиційний рух певної частини суспільства, рух, значний настільки, щоб захопити політичну владу.

Така спрощеність висновків характерна для більшості робіт міжвоєнного часу⁹. Як правило, це невеличкі оглядові дослідження, які не претендують на глибокий аналіз проблеми. Висновки їх часто носять суб'єктивний, декларативний характер. Оскільки в даному аспекті історії Української Держави автори цих робіт тяжіють до викладених шойно положень, ми не будемо зупинятися на їх огляді, натомість зосередивши увагу на кількох узагальнюючих працях, які, власне, складають основу міжвоєнної історіографії історії Гетьманату і, зокрема, зазначеної проблеми.

Капітальна «Історія України...» Д.Дорошенка містить у собі досить глибокий і масштабний аналіз причин гетьманського перевороту та ситуації в країні напередодні проголошення Української Держави.

Базуючись на тогочасних документах і статистичних даних з міст і сіл України, а також на матеріалах офіційного листування штабів іноземних військ зі своїми урядами, автор змальовує поступове наростання кризи влади навесні 1918 р., безсилля, безавторитетність та скорумпованість місцевої адміністрації. Країну охоплював хаос. Селянство, дезорієнтоване експериментами «соціалізації» і безвладдям, з одного боку, розгорнуло стихійний захват чужих земель, створюючи грандіозний фактор дестабілізації (біднота), а з іншого — сформувало в своїх надрах потужну опозицію уряду (статечне селянство). Створюючи на селі своєю політикою стан хаосу і соціальної небезпеки, уряд Центральної Ради шим самим унеможлилював виконання умов Берестейського договору і суттєво погіршував відносини з командуванням союзних військ, на чіх багнетах, по суті, тримався¹⁰.

Досить опонентів було у Центральної Ради і серед українських політичних партій: «Національно настроєна українська інтелігенція далеко не поділяла політику Ради: і соціалісти-самостійники різко виступали проти цієї політики... В містах уряд також мав значну опозицію практично серед всіх маєтних класів»¹¹.

Аналізуючи проблему іноземної воєнної присутності, Д.Дорошенко зауважує, що союзники «...дивилися на Україну як на терен, звідки вони можуть здобувати хліб. Отже і німці, і австрійці були дуже зацікавлені в тому, щоб на Україні панував такий лад, який гарантував би додержання виконання зобов'язань... згідно Берестейської умови»¹². З наведених автором документів австро-німецького військового командування на Україні легко можна з'ясувати мотиви, з яких союзники зважились на форсування і підтримку режиму П.Скоропадського: 1) запровадження відкритого окупатійного режиму (а цей варіант розглядався як один з можливих) було незручним з цілого ряду причин і, зокрема, з огляду на внутрішньополітичне становище як в Німеччині, так і в Австро-Угорщині, де подібний крок повинен був викликати негативний суспільний і політичний резонанс; 2) П.Скоропадський спирався на досить впливові і конструктивні кола українського суспільства і планував проведення політики «заспокоєння», що відповідало інтересам іноземного командування; 3) він погодився на всі умови, які йому було запропоновано Oberost-ом з розрахунком на збереження власного контролю над ситуацією та визначального впливу на неї. Констатуючи наявність домовленості між майбутнім гетьманом та австро-німецьким командуванням, Д.Дорошенко, однак, заперечує факт участі в перевороті іноземних військ. Він стверджує, що, за умовами співробітництва, Скоропадському було обіцяно «дружній нейтралітет», а переворот він здійснював власними силами¹³.

Залишаючись фундаментальним дослідженням, робота Д.Дорошенка, безумовно, не вільна від певної упередженості і написана з прогетьманської перспективи. Автор трактує гетьманський переворот як кульмінацію широкого загальнонаціонального опозиційного руху, ідейними лідерами якого була партія хліборобів-демократів та Вільне Козацтво на чолі з П.Скоропадським.

На противагу Д.Дорошенкові П.Христюк, один з лідерів УПСР, провідний діяч Центральної Ради і автор вельми об'ємних «Заміток та матеріалів з історії української революції» (Відень, 1923), розглядає весь період національних визвольних змагань 1917-1920 рр. крізь призму марксистської доктрини. Отже, для нього 29 квітня 1918 р. — тимчасова тактична перемога усунутої від політичної влади буржуазії та земельних власників, які скористались складною для Центральної Ради ситуацією і, захопивши владу, затримали розгортання соціалістичної революції. Що ж до фактичного боку питання, то для автора є безсумнівним те, що переворот підготували і здійснили, в першу чергу, німці і австрійці і що їх головним союзником була російська буржуазія. З іншого боку, П.Христюк, констатуючи наявність прихильного до ідеї зміни уряду дрібнобуржуазного руху (УДХП), відмовляє цьому рухові в суттєвому впливі на плин подій у квітні 1918 р.: «Хлібороби як політична партія, були ще занадто мало організовані... до самого перевороту це була, власнито, група куркулів лубенського повіту», — пише він¹⁴. Вкрай негативно оцінюючи факт постановки Української Держави, автор вважає її маріонеточним та антинаціональним режимом.

Ісаак Мазепа, український соціал-демократ, у своїй роботі «Україна в огні та бурі революції» (Прага, 1942), яка, по суті, являє собою серію нарисів, змальовує перебіг зміни політичної влади на Катеринославщині. Визначивши кризу політичного курсу Центральної Ради, він у той же час наголошує, що гасло «соціалізації землі» вона проголосила лише під тиском надзвичайних обставин, в яких було ухвалено IV Універсал. За допомогою радянських ключів перший український уряд намагався відвернути широкі маси суспільства від більшовиків, які «не тільки успішно сіяли свою демагогічну пропаганду на Україні, але й почали вже захоплювати всім своїм військом її територію»¹⁵. Аналізуючи стан справ в країні в цілому, (внутрішньо- і зовнішньополітичний контекст), автор відзначає організаційну невідповідність, кваліфікаційну неадекватність тодішнього українства¹⁶. Саме через те, на його думку, українські буржуазні угруповування не виявили належних сил для того, щоб «поставити під своє керування політику гетьманської влади», що і призвело до того, що остання звелася на «зброях російських реставраційних сил», перетворившись на реакційний і ворожий українству режим¹⁷.

Як бачимо, автор взагалі не розглядає режим П.Скоропадського в колі українських політичних сил. Навпаки, події кінця квітня 1918 р. бачаться йому як поразка українства у боротьбі з антинаціональними (і перш за все, російськими) буржуазними колами, які, спираючись на німецькі багнети, запровадили «режим реставрації». Взагалі-то ця точка зору є типовою (з деякими незначними розбіжностями) для дослідників УНРівського спрямування. При цьому

робота І.Мазепи цікава тим, що в ній дається аналіз подій з точки зору провінційного спостерігача. Це детальніше і глибше дозволяє уявити собі соціально-політичне та економічне життя України в той період. Особливо рельєфно висвітлено саме розташування та взаємодію політичних сил.

Заслуговує на увагу також точка зору П.Феденка, ще одного дослідника соціалістичних переконань, який, хоча і з використанням марксистської термінології, в цілому дуже точно визначив причини та рушійні сили перевороту 29 квітня 1918 р., а також баланс інтересів тих сил, що його викликали.

Вказуючи, з одного боку, на визначальний військово-політичний вплив іноземних військ, — головної сили в Україні того періоду, дослідник звертає увагу і на наявність суспільної опозиції, що спромоглася оформитись політично, зокрема у вигляді «Союзу земельних власників» та «Народної громади». Ці організації були зорієнтовані насамперед на усунення існуючого уряду, що співпадало з інтересами австро-німецького командування. Взаємодія цих двох сил, за П.Феденком, власне, і призвела до перевороту. При цьому, однак, дослідник притримується досить поширеної серед опонентів гетьманського режиму точки зору: він вважає, що переворот було зроблено силами німців¹⁴.

В цілому, у міжвоєнній історіографії спостерігаються дві основні тенденції в осмисленні причин та рушійних сил гетьманського перевороту. Дослідники консервативного напрямку, яких загалом відрізняє тяжіння до апології, і, навіть, звеличення цього періоду визвольних змагань 1917-1920 рр., намагаються довести, що постанови Української Гетьманської Держави відповідали бажанням широких народних мас, а також, що вони співчутливо поставились до факту усунення Центральної Ради і одностайно підтримали нову владу та її політичний курс. В УНРівській літературі (при тому, що в ній визначається факт глибокої політичної та економічної кризи навесні 1918 р.) переворот розглядається як явище суто політичного характеру, як змова командування союзників і буржуазно-землевласницьких кіл з метою встановлення військовою силою антинародного, антинаціонального, реставраційного, маріонеточного режиму. Режим цей не мав і не міг мати жодної соціальної підтримки ані під час свого постанови, ані в період свого існування.

В рамках повоєнної історіографії зазначеної проблеми не спостерігається принципових суперечностей у визначенні причин квітневого перевороту 1918 р. Тут, як і в дослідженнях міжвоєнної доби, загальне становище в Україні навесні 1918 р. характеризується як критичне, причому пов'язується це перш за все з політичним курсом уряду Центральної Ради, який абсолютно не відповідав нагальним потребам моменту, з його цілковитою нездатністю керувати, паралельно місцевій адміністрації, а також є справжнім суспільно-господарським хаосом, у який, зрештою, поринула країна. Це, на думку дослідників, призвело не просто до появи опозиції, а до повної ізоляції уряду в суспільстві. Уряд доживав свої останні дні.

Пов'язуючи події цього періоду насамперед з принциповими змінами в суспільній свідомості — закінчився період загального захоплення соціалістичними ідеями та експериментами — Н.Полонська-Василенко зазначає, що «поворот під охороною німецьких багнетів викликав у маси населення вороже, або, у всякому разі, байдуже ставлення до Центральної Ради: люди втратили довіру до уряду. Шкодила їй декларація-запевнення, що курс її політики, який дав у наслідку більшовицьку окупацію, а після неї — німецьку — залишається незмінним. Декларація була проголошена саме тоді, коли населення сподівалося зміни... Велика маса селян і міської людності прагнула встановити новий уряд — несоціалістичний»¹⁵.

Інший авторитетний історик П.Мірчук наголошує на такому важливому аспекті: «Явна неспособність українських соціалістів успішно керувати... спонукали німецьке військо командування вмішатись до внутрішніх справ»¹⁶, природно, піклуючись про свої інтереси, пов'язані з Берестейською угодою.

І.Нагаєвський, аналізуючи ситуацію, доходить висновку, що своєю утопічною аграрною політикою Рада стимулювала поглиблення хаосу і продовольчої кризи на селі. Ось його резюме: «Від поміщиків відібрано маєтки, де вбогі селяни не мали змоги засівати новонабуту землю повністю, а ...деякі з них не хотіли цього робити в переконанні, що в воєнному часі вони нічого не зможуть купити за надлишок своєї продукції.»¹⁷ Розмірковуючи далі над внутрішньою політикою уряду, він робить ряд цікавих спостережень і зауважень щодо процесу поглиблення кризи. Так, безумовно помилковою була конфіскація церковних та монастирських земель, «бо це охолоджувало настрої духовенства і віруючого народу, в свідомості яких ці землі були недоторканими»¹⁸. Відіграло свою негативну роль і те, що «уряд Всеволода Голубовича почав явно і енергійно виступати проти національно-державних почувань частини інтелігенції, яка не погоджувалася зі станом речей.» Це, на його думку, ще більше звузило соціальну базу уряду, а крім того призвело до появи опозиції в лавах українського політичного фронту: федералісти і соціал-самостійники бойкотували уряд і відкликали своїх людей із парламенту¹⁹.

Р.Млиновський в своїй докладній роботі, що має форму великого нариса, теж констатує кризовий стан Центральної Ради: «було досить невдоволених соціальною політикою Центральної Ради», підкреслюючи при цьому, що середняки і заможні селяни (природні супротивники «соціалізації») «становили більшість селянства.» Він оцінює політику Центральної Ради як «самогубчу»²⁰. Цікаво, що на відміну від міжвоєнної прогетьманської історіографії, для якої характерним було твердження, що гетьманський переворот мав широку соціальну підтримку у вигляді руху заможного селянства під проводом УДХП, в повоєнній історіографії таких тверджень не зустрічається. Тут панує більш зважена позиція: серед статечного селянства України Центральна Рада створила потужну (але пасивну) опозицію собі, тоді як зазначений «рух» дійсно мав місце як організована УДХП спроба селян полтавщини через депутатів в Київ вплинути на Центральну Раду і переконати її переглянути свою аграрну політику²¹. Проте ніхто з авторів не доходить висновку, що ця акція відіграла суттєву роль в процесі зміни влади. Центральна Рада, підкреслюють дослідники, цілком не влаштувала також австро-німецьке командування, яке через її політику і методи керування не отримувало необхідної кількості сировини та збіжжя, що їх зобов'язало поставити українська влада. Але і це не було єдиною причиною. І.Нагаєвський вказує на ще один важливий момент. Конфлікт стрімко розвивався і на початку квітня набув вже просто критичних масштабів. Саме тоді в керівних колах союзних військ з'явилася ідея про зміну уряду. Т.Тунчак у цьому питанні приводить фрагмент донесення австрійського фельдмаршала Лангера. 3 квітня він інформував Відень, що: «З України може бути взята величезна кількість продуктів і

як першу умову досягнення мети ставив зміну уряду»¹¹. Н.Полонська-Василенко свідчить, що граф Форґач, австро-угорський посол в Українській Народній Республіці, висловив навіть побажання вводу генерал-губернаторства, «але цю радикальну реформу австрійський уряд визнав за несвоєчасну»¹². В той же час Міністерство закордонних справ Австро-Угорщини надіслало йому телеграму, в якій йшлося про неминучу голодну катастрофу в Австрії, як негайно не надійде болей 50 тисяч вагонів із збіжжям з України¹³. Настрої в Oberkommando були не менш радикальні. Генерал Гренер (начальник штабу німецьких військ) в середині квітня «вимагав скликання сьогоднішнього уряду одразу після підписання торговельної угоди»¹⁴. Німецький посол в Україні барон фон Мумм у донесенні 24 квітня інформував Берлін, що «співпраця з теперешнім урядом, враховуючи його тенденції, є неможливою»¹⁵. Як бачимо, автори будують свої висновки переважно на архівних джерелах і, насамперед, на матеріалах офіційного листування урядів Центральної держав з їх українськими військовими контингентами. І.Нагаєвський, досліджуючи еволюцію конфлікту між Центральною Радою і іноземним військовим командуванням, звертає увагу на поважний чинник, який, безумовно, мав велике значення для визначення австро-угорського політичного курсу на Україні. Мова йде про вимоги польських землевласницьких кіл щодо їх колишніх володінь на території України: «Польські поміщики засипали австрійських урядовців своїми просьбами про дозвіл вертатися в свої, вже націоналізовані маєтки в Україні. Найбільше турбував Відень посол з Варшави Уґрон». І.Нагаєвський додає, що «поміщики мали великий вплив на війська»¹⁶. Не підлягає сумніву, що на заваді вирішення цих внутрішньополітичних ускладнень стояв поперед за все український уряд, який до того ж, проводив ліво-радикальну аграрну політику. Це не могло не ускладнювати відносини з ним і не побишувати реальну небезпеку відкритої окупації.

Підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити такі висновки:

- повоєнні дослідники характеризують ситуацію в країні в зазначений період як анархічну і, з соціально-економічної та політичної точки зору, критичну;

- констатується, що Центральна Рада, з одного боку, була не в змозі опанувати ситуацією в країні, а з іншого — поглиблювала загальний розлад своїм радикальним і утопічним внутрішньополітичним курсом;

- нездатність уряду керувати спричинила зрушення його соціальної бази а згодом виникнення широкої опозиції в суспільстві і правих політичних колах; крім того, Рада повністю втратила симпатії австро-німецького командування;

- на відміну від протетманської міжвоєнної історіографії, висновок про наявність широкого соціального підґрунтя перевороту не робиться і визнається наявність хліборобського руху, але його не трактовано як чинник суттєвої ваги в процесі зміни влади;

- автори тяжіють до висновку, що гарантом і однією з рушійних сил перевороту як такого було союзне командування.

¹ Крип'якевич І. Велика історія України. — Львів-Вінніпег, 1948. — С.786.

² О.Т. Визвольна війна українського народу. — Лондон, 1930. — С.30.

³ Див., наприклад: Ніковський А. Як повстала Скоропадщина на Україні. — К.: Дніпрозоно, 1919; Доленга С. Скоропадщина. — Варшава, 1934; Шпаков М. Заєзда УНР. — Прага, 1928; Куцелі З. Рік 1918 на Україні. — Зальцвельд, 1928; Винниченко В. Українська державність. — Відень-Київ, 1920; Андрусівський В. До характеристики українських правих партій. — Берлін, 1921; Андрусівський В. Компромісія одної ідеї. У ринчиці захоплення влади в Україні генералом П.Скоропадським. (перевидук статті 1938р.). — Народна воля. — №24,25. — 1958.

⁴ Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. — Нью-Йорк-Ужгород, 1930. — Т.2. — С.7-10.

⁵ Там само. — С.7.

⁶ Там само. — С.10.

⁷ Там само. — С.10-12.

⁸ Христюк П. Замітки та матеріали... — С.9.

⁹ Мазепа І. Україна в огні та бурі революції... — С.53.

¹⁰ Там само. — С.55.

¹¹ Там само. — С.54.

¹² Феденко П. Влада Павла Скоропадського. — Лондон-Мюнхен, 1968. — С.4-6.

¹³ Полонська-Василенко Н. Історія України. — К., 1992. — Т.2. — С.487.

¹⁴ Мірчук П. Українсько-московська війна. — Лондон, 1960. — С.6.

¹⁵ Нагаєвський І. Історія Української Держави ХХ століття. — К., 1993. — С.120.

¹⁶ Там само. — С.120.

¹⁷ Там само. — С.121.

¹⁸ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 рр. — Торонто, 1970. — С.354.

¹⁹ Полонська-Василенко Н. Вказ. праця. — С.120. Млиновецький Р. Вказ. праця. — С.355.

²⁰ Hunczak T. The Ukraine under Hetman Pavlo Skoropadsky // The Ukraine 1917-1921. A Study of Revolution. — Mass. Harvard Univ. Press, 1977. — С.63.

²¹ Полонська-Василенко Н. Вказ. праця. — С.489.

²² Нагаєвський І. Вказ. праця. — С.122.

²³ Hunczak T. Вказ. праця. — С.64.

²⁴ Там само. — С.63.

²⁵ Нагаєвський І. Вказ. праця. — С.120.

Наталія Ковальова

Ставлення української адміністрації до гетьманського перевороту (на матеріалах Подільської та Чернігівської губерній)

Досвід минулого і, зокрема, українських визвольних змагань 1917-1921 рр., переконливо свідчить про недопустимість недооцінювання ролі людського фактора в державотворчих процесах. Тому при дослідженні проблем встановлення української державності в формі Гетьманату П.Скоропадського, варто зупинитися, на нашу думку, на з'ясуванні такого важливого, але маловивченого аспекту, як ставлення місцевої адміністрації до перевороту 29 квітня 1918 р.

Виконавчі органи повітових і губернських земських самоврядувань, Інститут повітових і губернських комісарів Центральної Ради, земельних комітетів, які входили до системи української місцевої адміністрації, в більшості своїй, і зокрема на Поділлі та Чернігівщині, неприхильно поставилися до зміни влади. Національно-свідомий демократичний елемент висловив свій протест проти проголошених Грамотою гетьмана та «Законами про тимчасовий державний устрій України» основних орієнтирів нової внутрішньої політики (відміни законодавства УНР, відновлення при-